מערך שיעור

מסיפורי קהילות לפסיפס ישראלי

עוגני השיעור

שכבת גיל: כיתה ה'

ציר מוביל: היכרות עם מדינות אגן הים התיכון

רעיון מרכזי: קהילות יהודיות שישבו בארצות הים התיכון עלו לארץ ישראל מתוך תחושת שייכות וזהות לאומית והתיישבו במרחבים מגוונים, ובכך מימשו את הרעיון הציוני הלכה למעשה.

נושא: מורשת תרבותית ורוחנית בקרב הקהילות בארצות הים התיכון בים התיכון

מיומנויות:

אוריינות לשונית

אוריינות מידע

חשיבה יצירתית

ערכים וסוגיות לדיון:

מחויבות לערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית - מה המשמעות של "מדינה יהודית" כשיש כל כך הרבה קהילות יהודיות שונות? איך הגיוון הפנימי ביהדות מחזק או מאתגר את הזהות הישראלית ?

אהבת הדעת וחדוות הלמידה - מה אפשר ללמוד מהיסטוריה של קהילות יהודיות שחיו במקומות שונים במשך מאות שנים? איך הידע והחכמה שהן צברו תורמים למדינת ישראל היום?

בין-תחומיות: אומנות, גיאוגרפיה וספרות (פיוטים, שירה, כלי קודש)

מערך השיעור

פתיחה

מטרות: התלמידים יבינו מהו פיוט.התלמידים יכירו את המושג כלי קודש.

התלמידים ייחשפו לסגנונות שירה מקומיים של קהילות בארצות הים התיכון.

מה עושים?

1. שואלים את התלמידים: אילו שירים שרים אצלכם בבית בחגים או בשבת?
2. שואלים: מה זה פיוט ?

- מסבירים וכותבים על הלוח: פיוט = שיר עברי קדום ומסורתי שכתבו משוררים בכל קהילות ישראל. לעיתים הוא שיר דתי ולעיתים רגש אישי או חגיגי.

3. מאזינים לכמה גרסאות של אותו פיוט (למשל, "דרור יקרא").
4. שואלים את התלמידים: למה שמתם לב? מה ההבדלים?
5. שואלים: באיזה כלי קודש משתמשים היהודים? תנו דוגמאות.

- מסבירים וכותבים על הלוח: כלי קודש = חפצים של שבת וחג, כגון פמוטים, גביע, טלית, קופסת אתרוג.

6. מציגים תמונות של כלי קודש שונים ומשוחחים על ההבדלים ביניהם בתוך קהילות יהודיות שונות.
7. מציגים את מפת אגן הים התיכון ומציינים את המקום של קהילות אגן הים התיכון.
8. שואלים: אילו מדינות קרובות זו לזו? אילו רחוקות? מה אפשר ללמוד על המנהגים? על השירים? על כלי הקודש של הקהילות?

מה צריך?

מפת ארצות אגן התיכון

תמונות של כלי קודש (נספח 1)

למידה פעילה

מטרות: להכיר סמלים של תרבות יהודית

לחבר חוויות אישיות למרכיבי תרבות ולבטא זהות.

מה עושים?

1. נקרא יחד את המכתב מהשליח ונעשה את הפעילות (נספח 2).

מה צריך?

אביזרים להצגה אריחים

עיבוד וסיכום

מטרות: לטפח יכולת הבעה יצירתית בכתב.

לחזק את תחושת השייכות של התלמידים דרך פעילות קבוצתית סביב שפה וזהות.

מה עושים?

- **אקרוסטיכון- בירור המושג.**

אקרוסטיכון = שיר או משפט שבהם האות הראשונה של כל שורה יוצרת מילה או שם כשקוראים את האותיות מלמעלה למטה.

1. מדגימים בפיוט (אדון הסליחות, למשל).
2. כל תלמיד כותב שורה מפיוט כיתתי שמתחילה באות הראשונה של שמו.

- אפשר לבחור יחד את נושא כתיבת הפיוט

להמשך המסע

- התלמידים ישתפו את הפעילויות שעשו בכיתה ויראיינו את ההורים או את בני המשפחה לגבי מסורות משפחתיות בנושא הפיוט, כלי קודש ועוד.
- התלמידים ישתפו בכיתה את מה שגילו. אפשר לצלם את הפריטים בבית, להקליט פיוט ועוד.

צידה לדרך (נספחים)

נספח 1: תמונות של כלי קודש

1. מנורת חנוכייה ממרוקו
2. טלית וספר תפילה בבית הכנסת "שער השמיים", קהיר, מצרים, 1988
3. זוג פמוטים מרוקאים
4. גביע קידוש איטלקי
5. נטלה עתיקה עשויה נחושת
6. מזוזה מנחושת

נספח 2: פעילות

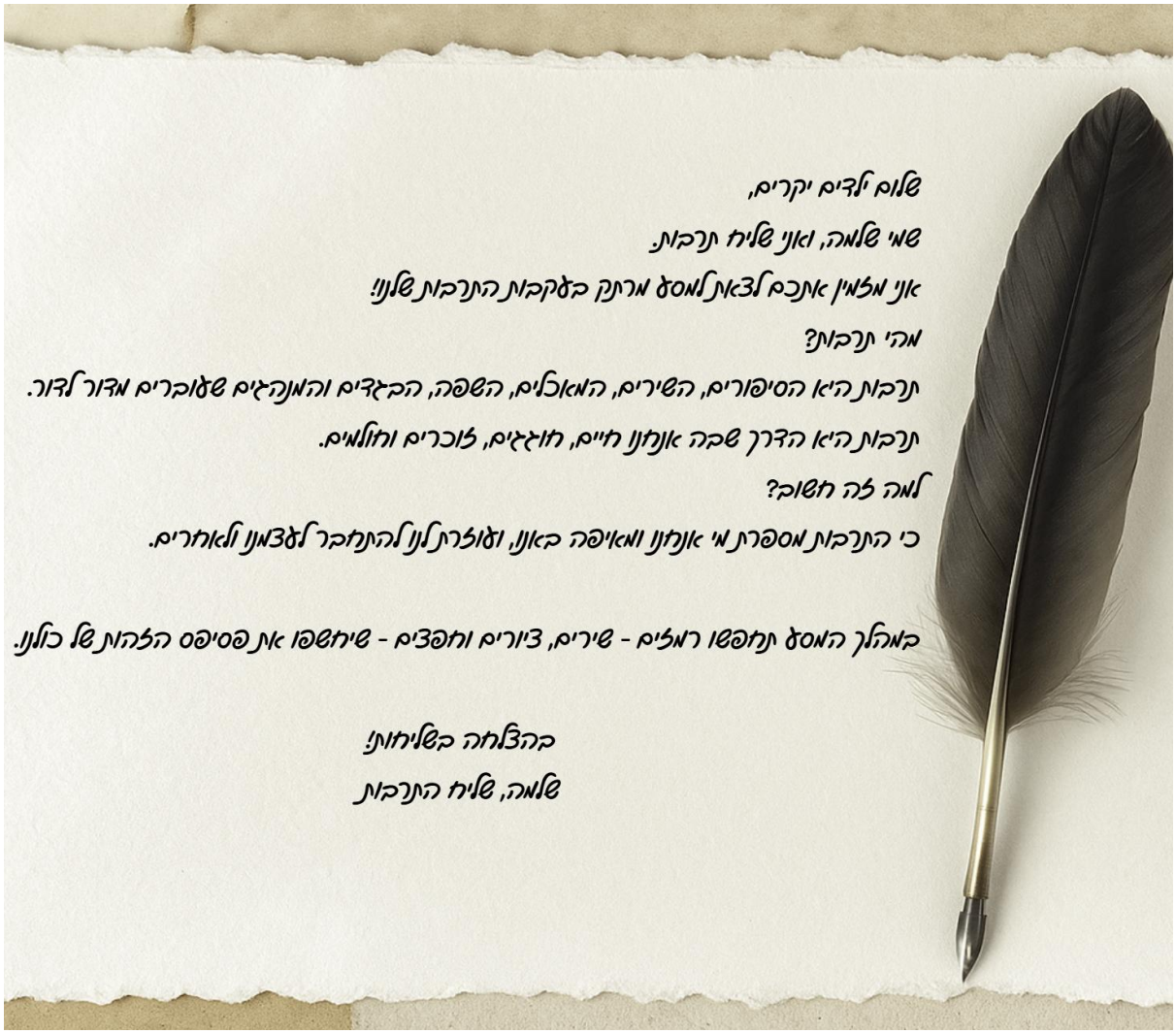

מכתב משליח תרבות מארצות אגן הים התיכון

שלום ילדים יקרים,
שמי שלמה, ואני שליח תרבות. אני מזמין אתכם לצאת למסע מרתק בעקבות התרבות שלנו!

מהי תרבות?
תרבות היא הסיפורים, השירים, המאכלים, השפה, הבגדים והמנהגים שעוברים מדור לדור. היא הדרך שבה אנחנו חיים, חוגגים, זוכרים וחולמים.

למה זה חשוב?
כי התרבות מספרת מי אנחנו ומאיפה באנו, ועוזרת לנו להתחבר לעצמנו ולאחרים.

במהלך המסע תחפשו רמזים - שירים, ציורים וחפצים - שיחשפו את פסיפס הזהות של כולנו.

בהצלחה בשליחות!

שלמה, שליח התרבות

בואו נאזין

לפניכם שלושה פיוטים של קהילות שונות.

נסו לשער: מה הנושא של כל פיוט? מאיזו קהילה כל פיוט? מה הרגשתם כששמעתם את הפיוטים?

- כתבו את התשובות על האריח.

בואו נתבונן

לפניכם תמונות של כלי קודש ואומנות מקהילות בים התיכון (נספח 1).

כתבו "סיפור" על אחד החפצים. מה השימוש בו? מה הוא מספר על המשפחה שלו?

- כתבו את התשובות על האריח.

בואו נשלים

לפניכם חלק מהפיוט כנפי יונה:

הָנָנָ-הָנָנָ

כַּנְפֵי יוֹנָה כַּנְפֵי יוֹנָה וְאוֹר שְׁכִינָה אֵלִי

חַי גּוֹאֲלִי חַי גּוֹאֲלִי וּתְרִי לִי לִי לִי לַן גַּן

הִי נִי נִי נִי

בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה תִּגְדַּל אַהֲבָה אֵלִי

חַי גּוֹאֲלִי חַי גּוֹאֲלִי...

הוסיפו שתי שורות או בית לפיוט לפי הרגש והדמיון שלכם.

- כתבו את התשובות על האריח.

<u>מידע על הפיוט: כנפי יונה / מילים: ר' יצחק אביחצירא / לחן: מסורת מרוקו</u>

"כנפי יונה" הוא שיר שבח לעשיית מעשים טובים ולעידוד האדם "לעוף גבוה" ברוח ובמעשה. הפיוט מדגיש את הקשר בין עשיית טוב לבין התחזקות האור בעולם. השיר כולל משחק הברות שמזכיר שירי ילדים, והוא נפוץ במסורת פיוטי יהדות מרוקו.

הפיוט שואב השראה מהיונה בפרשת נח, שחזרה עם עלה זית – סמל לתקווה ולשלום (מקור: הספרייה הלאומית).

בואו נקרא

לפניכם מפה של אגן הים התיכון.

לפניכם סיפורים קצרים. קראו אותם ושבצו על המפה את שמות הילדים.

משפחת אלפסי ממרוקו

בערב שבת, בבית האבן הקטן של משפחת אלפסי בפס שבמרוקו, הדליקה סבתא נינה את נרות השבת ושרה בקול רך את הפיוט "לכה דודי". על השולחן חיכו תבשילים רבים, סלטים מבושלים וחיים וחלה מתוקה עם שומשום. יוסף, הבן הקטן, חיכה במיוחד לקידוש שאבא שלו היה אומר בניגון מרוקאי. אחרי האוכל כל המשפחה רקדה ושרה יחד. יוסף אמר בליבו: "המסורת הזו – היא מוזיקה של הלב".

משפחת חליבה מטורקיה

משפחת טורקמן חיה באיזמיר, עיר נמל בטורקיה. ביום ראשון התקיימה חגיגה בבית הכנסת המקומי: בר המצווה של אחי הגדול, מתי. הנשים לבשו שמלות ססגוניות, והגברים חבשו כובעים מיוחדים. לאחר התפילה שרו כולם את השיר העתיק "דרור יקרא", בטורקית ובעברית. בסעודה הגישו בורקס חם ממולא בגבינה. סבתא רינה סיפרה לנו על הילדות שלה כשהייתה שרה את השירים האלו עם אימא שלה – "שירים שעוברים מדור לדור".

משפחת לוי מספרד

בסביליה שבספרד גרה משפחת אסבן. בכל שנה בליל החג יוצאים בני המשפחה לרחוב העתיק של השכונה היהודית עם נגנים, פיוטים ושירה בציבור. רשל אהבה במיוחד את הצלילים של הגיטרה הספרדית כששרו את הפיוט "יָהּ רִבּוֹן עָלָם". סבא סיפר על הזמן שבו משפחתם חיה עם שכנים מדתות שונות. "הפיוטים הם כמו גשר", אמר, "מחברים בין זמנים, אנשים ותרבויות".

משפחת כהן ממצרים

משפחת כהן גרה בקהיר, סמוך לשוק הגדול. בימי שישי הבית היה מתמלא בריח של ניקיון ותבשילים לכבוד שבת. סבתא מרים שרה שירים עתיקים בערבית יהודית, שהיא שפת היהודים במצרים, ולפעמים גם פיוטים מהתפילה. הילדים רקדו מסביב, לבושים בבגדים רקומים מסורתיים. בשבת אחר הצהריים כולם סיפרו סיפורי עם מתולדות קהילת יהודי מצרים. "כל שיר", אמרה סבתא, "הוא כמו מַפָּה של זיכרונות".

בואו נציג

לפניכם אביזרים שונים (נספח 1).

עליכם לחבר קטע שבו סבתא, ילד, אבא מספרים לכולם על התרבות שלהם ועל פיוט או כלי קודש מיוחד שהיה להם.

לאחר מכן ליבשו את האביזרים השונים והציגו בפני הכיתה.

- כתבו את הקטע על האריח.

משפחת חליבה מטורקיה

משפחת טורקמן חיה באיזמיר, עיר נמל בטורקיה. ביום ראשון התקיימה חגיגה בבית הכנסת המקומי: בר המצווה של אחי הגדול, מתי. הנשים לבשו שמלות ססגוניות, והגברים חבשו כובעים מיוחדים. לאחר התפילה שרו כולם את השיר העתיק "דרור יקרא", בטורקית ובעברית. בסעודה הגישו בורקס חם ממולא בגבינה. סבתא רינה סיפרה לנו על הילדות שלה כשהייתה שרה את השירים האלו עם אימא שלה -
"שירים שעוברים מדור לדור".

משפחת לוי מספרד

בסביליה שבספרד גרה משפחת אסבן. בכל שנה בליל החג יוצאים בני המשפחה לרחוב העתיק של השכונה היהודית עם נגנים, פיוטים ושירה בציבור. רשל אהבה במיוחד את הצלילים של הגיטרה הספרדית כששרו את הפיוט "יָה רִבּוֹן עָלָם". סבא סיפר על הזמן שבו משפחתם חיה עם שכנים מדתות שונות. "הפיוטים הם כמו גשר", אמר, "מחברים בין זמנים, אנשים ותרבויות".

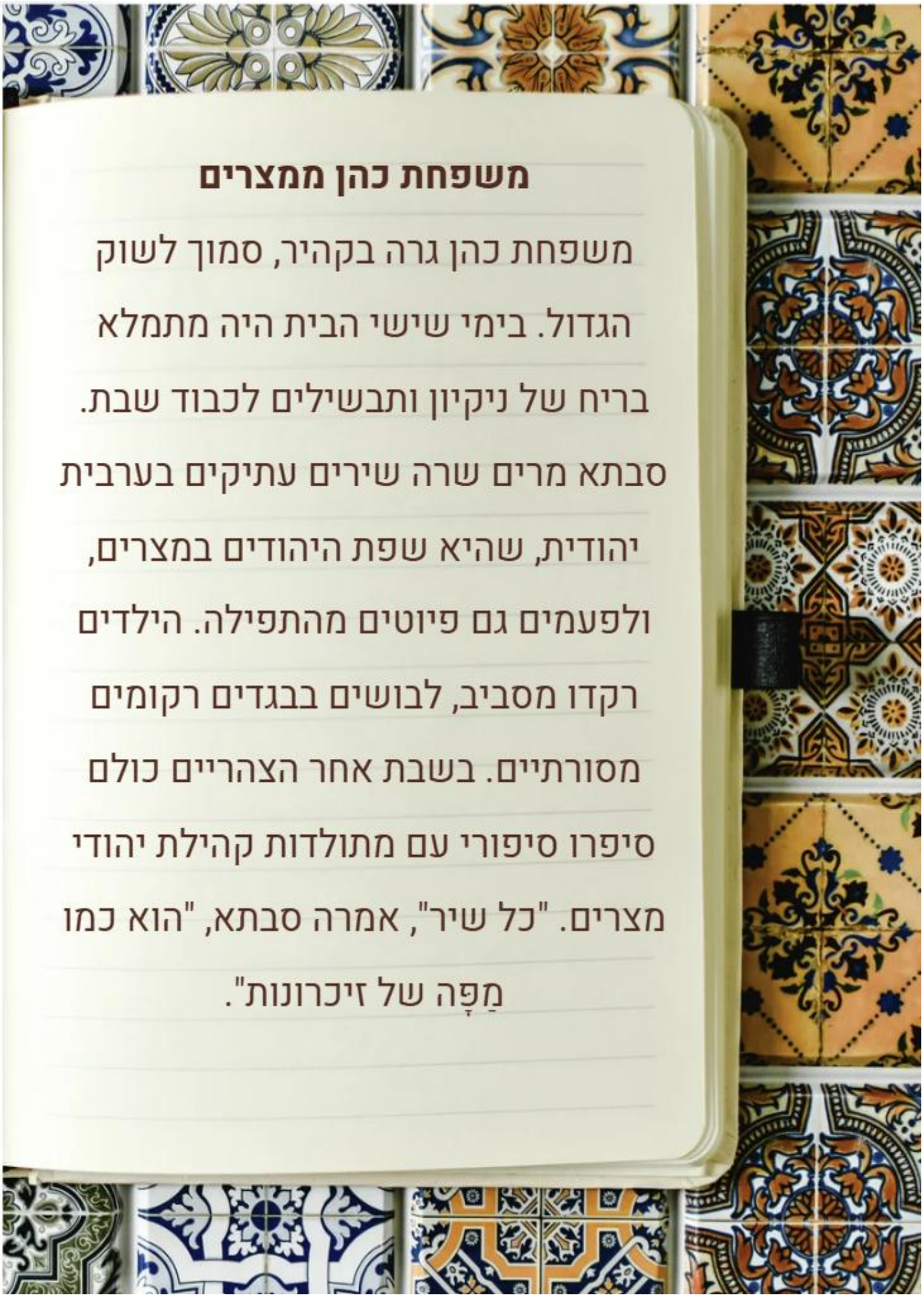

משפחת כהן ממצרים

משפחת כהן גרה בקהיר, סמוך לשוק הגדול. בימי שישי הבית היה מתמלא בריח של ניקיון ותבשילים לכבוד שבת. סבתא מרים שרה שירים עתיקים בערבית יהודית, שהיא שפת היהודים במצרים, ולפעמים גם פיוטים מהתפילה. הילדים רקדו מסביב, לבושים בבגדים רקומים מסורתיים. בשבת אחר הצהריים כולם סיפרו סיפורי עם מתולדות קהילת יהודי מצרים. "כל שיר", אמרה סבתא, "הוא כמו מַפָּה של זיכרונות".

משפחת אלפסי ממרוקו
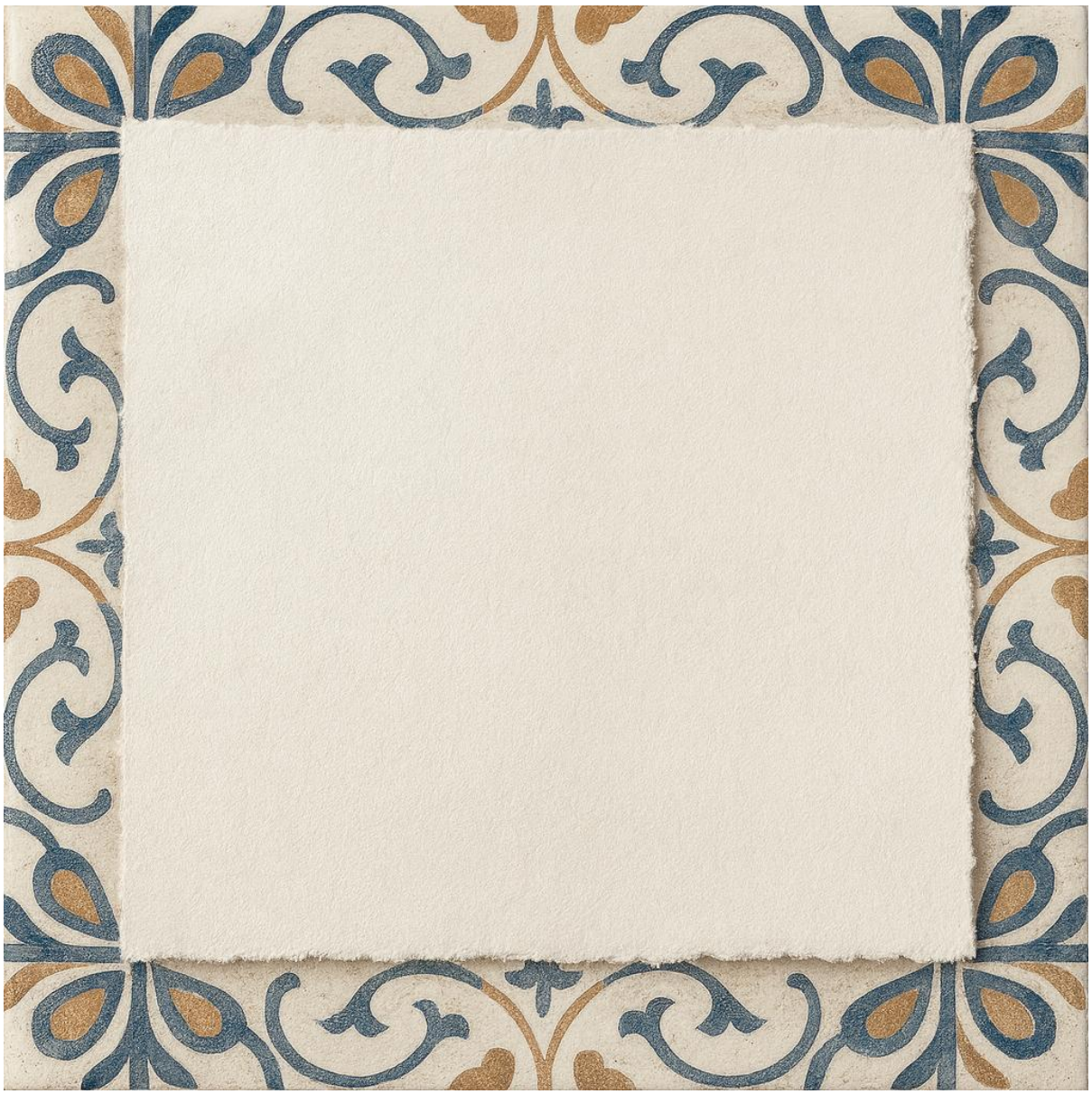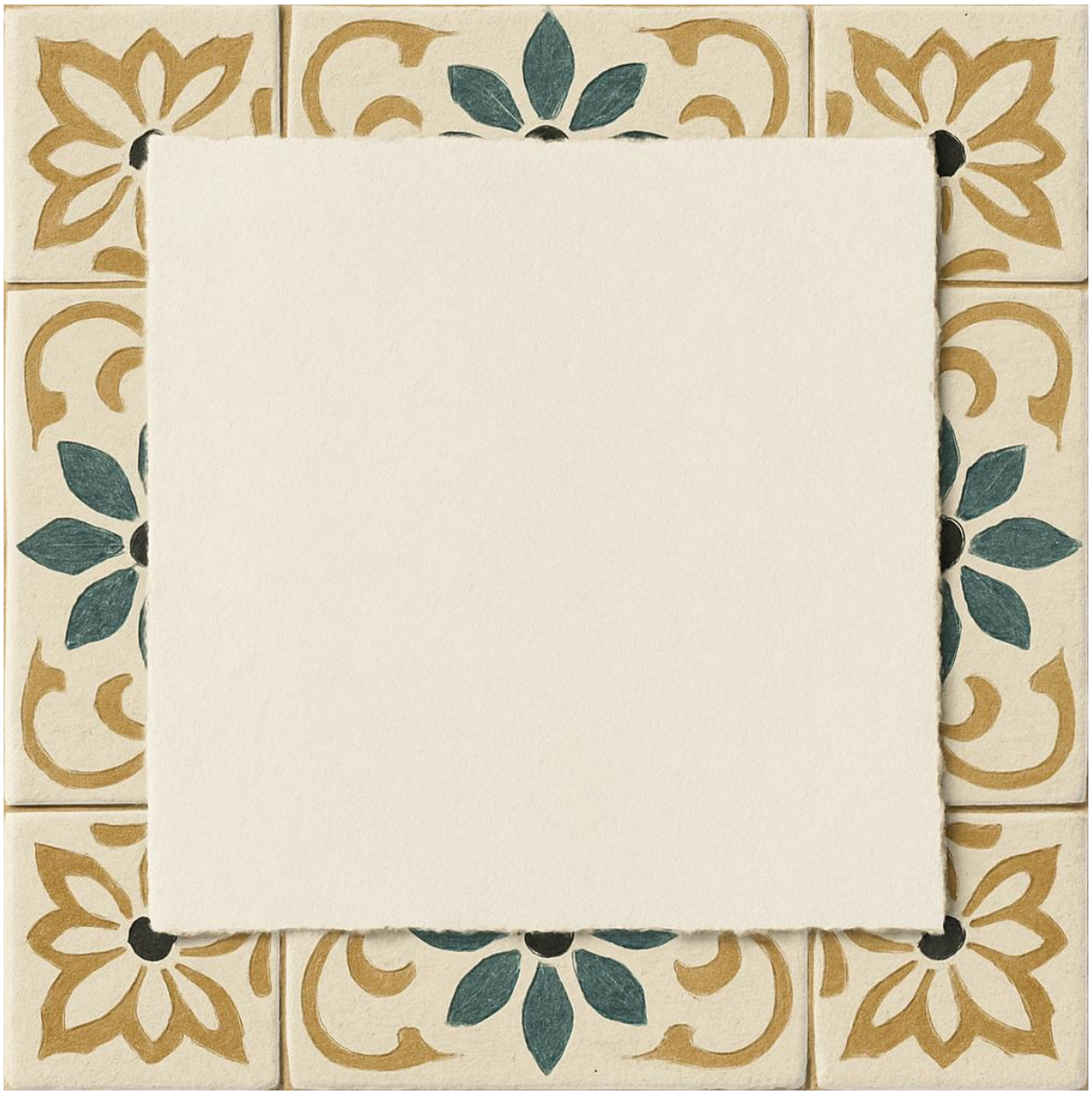
בערב שבת, בבית האבן הקטן של משפחת אלפסי בפס שבמרוקו, הדליקה סבתא נינה את נרות השבת ושרה בקול רך את הפיוט "לכה דודי". על השולחן חיכו תבשילים רבים, סלטים מבושלים וחיים וחלה מתוקה עם שומשום. יוסף, הבן הקטן, חיכה במיוחד לקידוש שאבא שלו היה אומר בניגון מרוקאי. אחרי האוכל כל המשפחה רקדה ושרה יחד. יוסף אמר בליבו: "המסורת הזו – היא מוזיקה של הלב".